

УДК 336.225.6

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ – ОДИН З НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Н. М. Штефан, к. т. н, доцент, shtefannat@gmail.com

ДВНЗ «Національний гірничий університет»

У статті розглянуто роль малого бізнесу в оздоровленні економіки країни. В процесі дослідження проведено аналіз ролі малого бізнесу у сфері зайнятості населення і поповнення бюджетів країни різного рівня. Проведено дослідження впливу змін податкового навантаження на підприємства з розподілом їх на великі, середні і малі. Проведене дослідження дало змогу встановити вагомість саме малого бізнесу у поповненні державного і місцевих бюджетів країни, визначило необхідність удосконалення механізму оподаткування малого бізнесу в Україні. Метою дослідження є розробка і обґрунтування удосконалення механізму оподаткування малого бізнесу, як найбільш перспективного напрямку оздоровлення економіки в Україні. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості їх використання під час формування відповідної законодавчої бази розвитку малого підприємництва.

Ключові слова: фінансові результати, податкове навантаження, платежі до бюджетів.

IMPROVEMENT MECHANISM OF TAXATION OF SMALL BUSINESSES AS THE MOST PERSPECTIVE DIRECTION OF NATIONAL ECONOMY SUSTAINABILITY.

Shtefan N.M., PhD in Economics

Email: shtefannat@gmail.com

National Mining University

The article discusses the role of small businesses in improving the economy. The roles of small business in the field of employment and filling the budget at various levels were analyzed. The influence of changes of the tax burden on companies depending on their distribution to large, medium and small was investigated. The study made it possible to establish the importance of small business in replenishing the state and local budgets of countries and also to identify the need to improve the mechanism of taxation of small business in Ukraine. The aim of the research is to design and ground the improvement mechanism of taxation of small businesses as the most perspective direction of economic recovery in Ukraine. The practical significance of the results of the study is the ability to use them during the formation of an appropriate legislative framework for small business.

Keywords: financial results, tax burden, payments to the budgets.

Актуальність проблеми. Розвиток ринкових відносин супроводжується підвищенням ролі прибутку як фактору забезпечення фінансування подальшої діяльності підприємства, а ефективний розподіл прибутку забезпечує спроможність більш повного фінансування подальшого ефективного розвитку підприємства.

Від механізму розподілу прибутку залежить можливість забезпечення самофінансування підприємства, а значить і темпи його розвитку.

Істотним резервом нарощення фінансової спроможності регіонів України є виведення їх економіки з тіні. Перехід економіки „в тінь” був зумовлений високими ставками оподаткування прибутку, високими ставками нарахувань на фонд заробітної плати. Виходячи з цього, важливого значення набуває удосконалення процесу оподаткування бізнесу, що стимулюватиме нарощування фінансової самодостатності регіонів.

І найбільш актуальною ця проблема є для підприємств малого бізнесу нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми удосконалення системи оподаткування в Україні постійно знаходиться в полі зору провідних вітчизняних науковців, таких як З.С.Варналій [1,2], М.О.Слатвінська [3], В.П.Хомутенка [4], С.І.Дробязко [5] та ін. В роботах вчених відмічаються недосконалість податків, які справляються в Україні, складність у їх адмініструванні, негативний вплив на розвиток національної економіки. Проте, на сьогодні недостатньо розробленими залишаються проблеми, пов'язані з формуванням ефективної податкової системи, яка сприяла б стабільному економічному розвитку підприємств малого бізнесу.

Мета дослідження. Метою дослідження є розробка і обґрунтування удосконалення механізму оподаткування малого бізнесу, як найбільш перспективного напрямку оздоровлення економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах кризи в економіці початок нового бізнесу є досить важливим і важким питанням, а створення великих підприємств майже нездійсненним із-за нестачі ресурсів, як фінансових, в першу чергу, так і кваліфікованої робочої сили, яка за період кризового стану економіки змінила сферу зайнятості і не має бажання ризикувати робочим місцем, щоб повернутись на попереднє місце роботи.

Для оздоровлення економіки найбільш перспективним є розвиток малого бізнесу, який для відкриття свого бізнесу потребує меншої суми капітальних вкладень і, що вигідно для держави, розраховує, в основному, лише на свої фінансові можливості. Крім того, основа створення бізнесу - це власний досвід і кваліфікація. Таким чином, та висококваліфікована робоча сила, яка вирішила не шукати кращого свого застосування за кордоном не тільки здійснює само зайнятість, але і створює додаткові робочі місця.

Згідно Господарського Кодексу суб'єктами малого підприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України[6].

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми

власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва[6].

Якщо проаналізувати фінансовий результат роботи підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні і малі, то можна відмітити, що чим менше розмір підприємства, тим більша питома вага прибуткових підприємств.

Так питома вага прибуткових підприємств серед великих підприємств – 51.8% у 2014 році і 55.7% у 2015 році, серед середніх підприємств - 62.6% у 2014 році і 71.1% у 2015 році, а серед малих підприємств – більше ніж 66.5% у 2014 році і 73.9% у 2015 році (таблиця 1).

Тому одним з напрямків удосконалення фінансових важелів забезпечення стійкості розвитку національної економіки є ефективний розвиток середнього і малого бізнесу.

Базовим законом, що визначає правові та економічні засади державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, є Закон України від 22.03.2012 року № 4618-VI "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні"[7].

Схвалено „Концепцію Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки”. [8]

Прийняті і реалізуються регіональні та місцеві програми підтримки малого і середнього підприємництва. Ведеться діяльність з активізації державної політики регулювання підприємницького сектору, позитивним наслідком чого стало удосконалення дозвільних процедур і реєстрації (у т. ч. електронної) речових прав на майно, спрощення процедур відкриття та закриття бізнесу, пом'якшення податкового тиску.

Таблиця 1

Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2014-2015 р.р.,(млн.грн.) [9,10].

Показники	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	Фінансовий результат
1	2	3	4	5	6
Усього- 2014	-564376,8	66,3	233624,7	33,7	798001,5
2015	-348471,7	73,7	387652,3	26,3	736124,0
по великих підприємствах -2014	-189934,1	51,8	81040,7	48,2	270974,8
2015	-145403,9	55,7	105387,9	44,3	250791,8
по середніх підприємствах -2014	-199180,3	62,6	103427,9	37,4	302608,2
2015	-91161,8	71,1	186781,4	28,9	277943,2
по малих підприємствах -2014	-175262,4	66,5	49156,1	33,5	224418,5
2015	-111906,7	73,9	95483,0	26,1	207389,4
у тому числі по мікропідприємствах-2014	-100967,0	66,9	18697,5	33,1	119664,5
2015	-57964,7	73,6	33106,0	26,4	91070,0

Щодо податкового навантаження на бізнес має сенс розглянути податкове навантаження „центру” і нові місцеві податкові норми.

У 2016 році почав діяти єдиний соціальний внесок (ЄСВ), зменшений до 22% (з 36% в середньому у попередні роки). Розглянемо які наслідки очікують великі, середні і малі підприємства від цього нововведення.

Мінімальна економія грошових коштів для великих підприємств в результаті нового розміру ЄСВ(Евел):

$$Evel = (ЄСВнов - ЄСВст) \cdot ЗПмин \cdot Чмин, \quad (1)$$

де ЗПмин – мінімальна заробітна плата, грн.,

Чис- мінімальна чисельність персоналу великого підприємства, чол.

$$E_{\text{вел}} = (0.36 - 0.22) \cdot 1378 \cdot 250 = 48230 \text{ грн.}$$

Таким чином, для великих підприємств економія від впровадження нового розміру ЄСВ складає 48230 гривень і вище, тому що, по-перше, 250 – це мінімальна чисельність персоналу великого підприємства; по-друге, в розрахунку враховано лише мінімальна заробітна плата.

Максимальна економія грошових коштів для малих підприємств в результаті нового розміру ЄСВ(Евел):

$$E_{\text{мал}} = (ЄСВ_{\text{нов}} - ЄСВ_{\text{ст}}) \cdot ЗП_{\text{мин}} \cdot Ч_{\text{макс}}, \quad (2)$$

де Макс- максимальна чисельність персоналу малого підприємства, чол.

$$E_{\text{мал}} = (0.36 - 0.22) \cdot 1378 \cdot 50 = 9646 \text{ грн.}$$

Якщо врахувати, що середня чисельність персоналу малих підприємств складає 20 чоловік, то економія від впровадження нового розміру єдиного соціального внеску складатиме 3860 грн.

Також у 2016 році починає діяти новий розмір земельного податку, збільшений, наприклад, в Дніпропетровській області, в більше ніж 3 рази. До 2016 року розмір земельного податку складав 1% від грошової оцінки земельної ділянки. Грошова оцінка земельної ділянки залежала від площі землі, зонального коефіцієнту, коефіцієнту функціонального використання землі та нормативу вартості одного квадратного метру землі, який щорічно змінюється з врахуванням коефіцієнту інфляції. В 2016 році до визначення земельного податку застосували коефіцієнт інфляції 1.433 і ставку податку збільшили від 1% до 3%. Таким чином, підприємства отримали земельний податок збільшений в 4.3 рази. Аналогічним чином було збільшено і податок на нерухомість.

При цьому великі підприємства, які знаходяться на традиційній системі оподаткування мають можливість коригувати (зменшувати) податок на прибуток на суму податку на нерухоме майно. Малі підприємства, які здебільшого є платниками єдиного податку, такої можливості не мають, тому податкове навантаження на малий бізнес має

більший тиск ніж на великий. За досить короткий час малі підприємства, які мають на балансі нерухомість та землю просто не в змозі будуть сплачувати непомірний земельний податок та податок на нерухомість і за борги можуть лишитись і без нерухомості і без землі. В кращому випадку вони зможуть продовжувати свою діяльність в орендованому приміщенні на орендованій ділянці, але права власності вони будуть позбавлені.

Відсутність системи глибокого аналізу діяльності малих підприємств, відсутність звітності за показниками, які дозволять малим підприємствам мати пільги, або інший розрахунок величини деяких податків, враховуючи розмір максимального доходу, який може отримати мале підприємство призведе до закриття частини малих підприємств, до знищення малого бізнесу.

У бізнесу закінчився запас виживання по старій системі оподаткування. Якщо знов звернутись до даних таблиці 1, можна відмітити, що третина підприємств як великих так і малих – збиткові. Податки можна платити з прибутку, а не із збитків. Збільшуючи податки, тим самим буде збільшена питома вага збиткових підприємств. Це не буде сприяти поповненню бюджету країни. Підприємствам необхідно дати можливість поліпшити свій фінансовий стан не за рахунок дотацій або інших форм перерозподілу грошових коштів, які спочатку були відібрані у підприємств в якості завищених податків, а за рахунок визначення обґрунтованої величини цих самих податків. Не потрібно знищувати саму здатність підприємства генерувати позитивний грошовий потік.

З точки зору поповнення бюджетів різних рівнів роль малого бізнесу розглянемо на базі даних таблиці 2.

Таблиця 2

Поповнення бюджетів різних рівнів великими, середніми та малими підприємствами [9,10].

Показники	Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн.грн.	Підприємства, які одержали прибуток, млн..грн.		Податки, сплачені до бюджету, млн..грн.	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, млн. грн	Податок на прибуток (18%)	Єдиний податок (5%)
1	2	3	4	5	6
Усього					
2014	4459702,2	66,3	233624,7	34973,49	-
2015	5159067,1	73,7	387652,3	56027,862	-
по великим підприємствам-2014	1742507,9	51,8	81040,7	14587.272	-
2015	2053189,5	55,7	105387,9	18969,822	-
по середнім підприємствам-2014	1723151,5	62,6	103427,9	18617.022	-
2015	2168764,8	71,1	186781,4	33620,652	-
Разом по великим і середнім підприємствам -2014	3465659,4		184468,6	33204,294	
2015	4221954,3		292169,3	52590,474	
по малим підприємствам -2014 (20/80)	705000,5	66,5	49156,1	1769.196	28200.020
2015 (20/80)	937112,8	73,9	95483,0	3437,388	37484,512
2014 (10/90)	705000,5	66,5	49156,1	884,810	31725,022
2015 (10/90)	937112,8	73,9	95483,0	1718,694	42170,076
Разом сплачені податки по малим підприємствам					
2014 (20/80)					29969,216
2015 (20/80)					40921,900
2014 (10/90)					32609,832
2015 (10/90)					43888,77
2014 (100% ЄП)					35250,025
2015 (100% ЄП)					46855,64

При розрахунках податків, сплачених до бюджету передбачимо, що всі великі і середні підприємства знаходяться на традиційній системі оподаткування, а серед малих підприємств 80% - знаходиться на спрощеній системі оподаткування.

Податок на прибуток сплачують лише підприємства, які отримали прибуток, а це 51.8% у 2014 році і 55.7% у 2015 році великих підприємств і 62.6% у 2014 році і 71.7% у 2015 році середніх підприємств.

Прибуток до оподаткування великих підприємств складає 81040.4 млн. грн. Таким чином, податок на прибуток (ППвел), який сплатили великі підприємства у 2014 році складає:

$$ППвел = 0.18 \cdot 81040.4 = 14587.272 \text{ млн. грн}$$

У 2015 році великі підприємства сплатили - 18969,822 млн. грн. податку на прибуток.

Прибуток до оподаткування середніх підприємств складає 103427.9 млн. грн. Таким чином, податок на прибуток (ППсер), який сплатили середні підприємства у 2014 році складає:

$$ППсер = 0.18 \cdot 103427.9 = 18617.022 \text{ млн. грн}$$

У 2015 році середні підприємства сплатили - 33620,652 млн. грн. податку на прибуток.

Малі підприємства, незалежно від того, прибуткові вони чи ні, якщо вони знаходяться на спрощеній системі оподаткування, сплачують єдиний податок до бюджету. Сума єдиного податку (ЄП), сплаченого малими підприємствами до бюджету у 2014 році дорівнює:

$$ЄП = СЄП \cdot ОРП \cdot ПВспр, \text{ грн} \quad (4)$$

де СЄП – ставка єдиного податку, %,

ОРП - обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн. грн.,

ПВспр – питома вага підприємств, які знаходяться на спрощеній системі оподаткування, ч.од.

$$ЄП = 0.05 \cdot 705000.5 \cdot 0.8 = 28200.02 \text{ грн}$$

У 2015 році малі підприємства сплатили - 37484,512 млн. грн. податку на прибуток.

Ті малі підприємства, що знаходяться на традиційній системі оподаткування отримали прибуток в сумі 49156,1 млн. гривень і сплатили податок на прибуток у 2014 в сумі:

$$ППсер = 0.18 \bullet 49156.1 \bullet 0.2 = 1769.196 \text{ млн. грн}$$

У 2015 році малі підприємства, що знаходяться на традиційній системі оподаткування сплатили - 3437,388 млн. грн. податку на прибуток.

Крім того, необхідно врахувати для повного розрахунку поповнення бюджету фізичними особами – підприємцями (табл.3).

Таблиця 3

Поповнення бюджету фізичними особами – підприємцями

Показники	Кількість найманих працівників, тис. осіб	Єдиний податок (20% від мінімальної заробітної плати), тис. грн.
Фізичні особи - підприємці -2014	907,0	220945,2
Фізичні особи - підприємці -2015	659,5	181758,2

Сума податку на прибуток, сплачена до бюджету суб'єктами господарювання з розподілом на великі, середні і малі представлена в таблиці 4.

Таблиця 4

Сума податку на прибуток, сплачена до бюджету суб'єктами господарювання з розподілом на великі, середні і малі, млн.грн.

Показники	Сума податку на прибуток, сплачена до бюджету	
	2014	2015
Великі та середні підприємства	33204,294	52590,474
Малі підприємства	35250,025	46855,64
Фізичні особи-підприємці	220,945	181,758
Разом малі підприємства і фізичні особи-підприємці	35470,97	47037,40

Таким чином, загальна сплата податку на прибуток та єдиного податку малим бізнесом у 2014-2015р.р. (рис.1) знаходиться майже на одному рівні

з сумою податку на прибуток, сплачену великими і середніми підприємствами разом (в залежності від питомої ваги малих підприємств, які знаходяться на традиційній системі оподаткування).

Рис.1 – Платежі до бюджетів різного рівня підприємств різного розміру у 2014-2015р.р.

Чим менше ця питома вага (а з кожним роком все більша частина малих підприємств переходить до спрощеної системи оподаткування, тому що це знімає необхідність застосовувати касові апарати та ін.), тим більша сума податків, сплачених до бюджету малим бізнесом. Це ще раз підтверджує велику роль малого бізнесу і в наповненні бюджету країні, і в створенні додаткових робочих місць та подоланні безробіття.

Щодо проблеми зайнятості населення також можна відзначити велику роль малого бізнесу у створенні робочих місць (таблиця 5).

Таблиця 5

Кількість найманих працівників у суб'єктів господарювання різного типу, тис. осіб [9]

Показники	Кількість найманих працівників, тис. осіб					Фізичні особи-підприємці
	Всі підприємства	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства		
				Усього	З них мікропідприємства	
2010	8845,8	2400,3	3392,4	2043,7	762,0	1009,4
2011	8757,9	2449,0	3251,6	2011,8	757,4	1045,5
2012	8620,3	2484,1	3141,9	1951,6	736,5	1042,7
2013	8279,4	2383,7	3010,1	1891,8	734,4	993,8
2014	7100,0	1915,1	2694,9	1583,0	626,6	907,0
2015	6437,6	1708,6	2603,2	1466,3	587,8	659,5

Так, питома вага найманих працівників на великих підприємствах в їх загальній кількості за розглянутий період скоротилась з 27.13% до 26.53%; питома вага найманих працівників на середніх підприємствах в їх загальній кількості за розглянутий період збільшилась з 38.35% до 40.43%, а питома вага людей, зайнятих в малому бізнесі в цілому збільшилась з 34.50% у 2010 році до 33.03% у 2015 році.

Скорочення питомої ваги людей, зайнятих в малому бізнесі можна пояснити різким скороченням фізичних осіб-підприємців у 2015 році.

Головними причинами припинення діяльності фізичних осіб-підприємців – це посилення податкового навантаження.

Зміни податкового навантаження на підприємства з розподілом їх на великі, середні і малі представлені в табл.6.

Таблиця 6

Зміни податкового навантаження на підприємства з розподілом їх на великі, середні і малі

Фактори економічної політики держави	Зміни податкового навантаження: + збільшення податкового навантаження, „- „ зменшення податкового навантаження.				
	Великі підприємства	Середні підприємства	Малі підприємства		Фізичні особи-підприємці
			на традиційній системі оподаткування	на спрощеній системі оподаткування	
Підвищення мінімальної заробітної плати	+ загальна сума ЄСВ	+ загальна сума ЄСВ	+ загальна сума ЄСВ	+загальна сума ЄСВ; +Єдиний податок	+загальна сума ЄСВ; +Єдиний податок
Зменшення розміру ЄСВ	Мінімальна економія 48230 грн.	Економія: мінімальна- 9646грн., максимальна - 48230грн.	Максимальна економія 9646 грн.	Максимальна економія на 9646 грн.	Економія 192.92 грн/люд на місяць
Податок на нерухомість	Податок на прибуток можна коригувати на величину податку на нерухомість.			+ Податок на нерухомість	

Як видно з табл.6, найбільшого податкового тиску зазнають саме фізичні особи-підприємці і малі підприємства, що знаходяться на спрощеній системі оподаткування.

Впровадження нововведень, запропонованих проектом бюджету 2017 року теж призведе до змін податкове навантаження, і знов найбільше ці зміни вплинуть саме на фізичних осіб-підприємців.

Так, для великих та середніх підприємств наслідки очікуються лише в зростанні ЄСВ, який складає 22% від мінімальної заробітної плати. Інші податки не залежать від розміру мінімальної заробітної плати.

Єдиний податок для фізичних осіб - підприємців прив'язаний до мінімальної заробітної плати зросте у 2 рази і досягне 551.2 грн/люд. Тому цю категорію суб'єктів господарювання очікує подвоєння податків до бюджету як по єдиному соціальному внеску, так і по сумі єдиного податку.

Висновки. Таким чином, головними проблемами розвитку суб'єктів малого підприємництва є:

- недостатня ресурсна база як матеріально-технічна, так і фінансова;
- неопрацьованість законодавства з питань розвитку малого підприємництва;
- високі податки, що змушують деяких суб'єктів малого та середнього підприємництва йти в тіньову економіку;
- відсутність дійового механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу.

Основними напрямками подальшого розвитку малого підприємництва в Україні у найближчій перспективі є: формування належної законодавчої бази, сприятливої для розвитку малого бізнесу; вдосконалення фінансово-кредитної підтримки; забезпечення матеріально-технічних та інноваційних умов розвитку малих підприємств; інформаційне та кадрове забезпечення бізнесу; стимулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Формування відповідної законодавчої бази розвитку малого підприємництва передбачає, насамперед, встановлення правових гарантій для забезпечення свободи і захисту приватної власності; розробку дійових законодавчо-нормативних актів, спрямованих на стимулювання малого бізнесу; усунення правових суперечностей і скасування положень, що гальмують розвиток приватної ініціативи; створення сприятливішого податкового, інвестиційного, інноваційного та цінового режимів для суб'єктів малого підприємництва; упорядкування механізму державного регулювання та контролю підприємницької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посіб./З.С.Варналій. – К.: Техніка, 2002. – 158с.
2. Варналій З.С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Д.С. Покришка // Стратегічні пріоритети. – 2014. – №2. – С.49-54.
3. Слатвінська М. О. Альтернативні системи оподаткування малого бізнесу: стан, проблеми, перспективи: монографія / М. О. Слатвінська. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – 252с.
4. Оподаткування суб'єктів господарювання: навч. посіб. / [В. П. Хомутенко, І. С. Луценко, А. В. Хомутенко, О. Г. Волкова]; за заг. ред. В.П. Хомутенко. – Одеса: «ВМВ», 2014. – 418с.
5. Дробязко С.І. Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. -К.: Центр учбової літератури, 2012. - 414 с.
6. Господарський кодекс України від 18 серпня 2012 року №5063-VI – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
7. Закон України від 22.03.2012 року № 4618-VI "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні"[9].
8. „Концепцію Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки”. [10]
9. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів малого підприємництва» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm
10. Економічна статистика України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html